

Het notariaat

Fred Stevens

1. Bibliografie

1.1. *Met betrekking tot de geschiedenis van het notariaat (sinds 1794)*

Een recent overzicht van de notariaatgeschiedenis biedt:

GEHLEN (A.F.). *De beoefening van de notariaatsgeschiedenis der Lage Landen*. Amsterdam, 1992.

Andere werken en bijdragen over de geschiedenis van het Belgische notariaat:

BRUNEEL (C.), GODDING (P.), STEVENS (F.), eds. *Het notariaat in België van de Middeleeuwen tot heden*. Brussel, 1998.

FOBE (A.). Histoire du notariat, in *Répertoire notarial*, dl. 11, *Droit notarial*, 1. Brussel, 1973.

GORIS (J.-M.), ed. *Het notariaat in de Kempen. Het notarieel archief: een belangrijke bron van onze kennis van het verleden*. Herentals-Brussel-Roosendaal, 2007.

HUYSE (L.), SABBE (H.). *De mensen van het recht*. Leuven, 1997.

NÈVE (P.L.), GEHLEN (A.F.), STEVENS (F.), DUINKERKEN (B.). *Il notariato tra Belgio e Paesi Bassi dalle origini ai nostri giorni*. Milaan, 1996.

STEVENS (F.), VERWILGHEN (M.). *Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen. 1891-1991. Een eeuw ten dienste van het notariaat*. Brussel, 1991.

STEVENS (F.). "Provision est due au titre". De bewijskracht van de notariële akte in België in de negentiende eeuw, in NÈVE (P.L.), ed. *Instrumentum quantum pactum. Zes opstellen over de kracht van de notariële akte vanaf de tijd van keizer Justinianus tot aan het huidige recht*. Amsterdam-Deventer, 1991, p. 53-62.

STEVENS (F.). Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803), in NÈVE (P.L.), ed. *Quod notemus*. Amsterdam-Deventer, 1993, p. 39-57.

STEVENS (F.). *Revolutie en notariaat. Antwerpen, 1794-1814*. Assen, 1994.

STEVENS (F.). De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796), in *BTNG*, 1998, p. 117-151.

STEVENS (F.). "Scripta ferunt annos". *Tweehonderd jaar notariaat Dierckx in Turnhout. 1802-2002*. Turnhout, 2002.

STEVENS (F.). *La loi de ventôse contenant organisation du notariat et sa genèse. De ventôse-wet op het notarisambt en haar genese*. Brussel, 2004.

STEVENS (F.). Het notariaat in de Zuidelijke Nederlanden in de Franse tijd, in GEHLEN (A.F.), NÈVE (P.L.), eds. *Het Notariaat in de Lage Landen (+/- 1250-*

1842). *Opstellen over de geschiedenis van het notariaat in de Lage Landen vanaf de oorsprong tot in de negentiende eeuw*. Amsterdam-Deventer, 2005, p. 211-230.

Rechtsvergelijkend kan worden verwezen naar:

CONSEIL SUPÉRIEUR DU NOTARIAT. INSTITUT INTERNATIONAL D'HISTOIRE DU NOTARIAT, ed. *Destin d'une loi. Loi du 25 ventôse An XI. Statut du notariat*. Parijs, 2003.

HALPÉRIN (J.-L.), ed. *Avocats et notaires en Europe. Les professions judiciaires et juridiques dans l'histoire contemporaine*. Parijs, 1996.

SCHMOECKEL (M.), ed. *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ter perse).

1.2. Met betrekking tot het gebruik van notariële akten

Actas del II Colloquia de Metodologia Historica Aplicada. La documentación Notarial y la Historia. Santiago de Compostella, 1984, 2 dln.

DAELEMANS (F.), ed. *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur: staten van goed en testamenten*. Brussel, 1988 (ABB. Extra-nummer).

LAFFONT (J.L.), ed. *Problèmes et méthodes d'analyse historique de l'activité notariale (XVe-XIXe siècle)*. Toulouse, 1991.

POISSON (J.P.). *Etudes notariales*. Parijs, 1996.

POISSON (J.P.). *Notaires et sociétés. Travaux d'histoire et de sociologie notariales*. Parijs, 1985-1990, 2 dln.

SICARD (G.), ed. *Notaires, mariages, fortunes dans le Midi toulousain*. Toulouse, 1997.

VOGLER (B.). *Les actes notariés. Source de l'histoire sociale XVIe-XIXe siècles*. Straatsburg, 1979.

2. De instelling

Artikel één van de wet van 25 ventôse jaar XI (16 maart 1803) tot regeling van het notarisambt, die vandaag nog de wettelijke grondslag vormt van deze instelling in België, definieert notarissen als “openbare ambtenaren, aangesteld om alle akten en contracten te verlijden waaraan partijen de authenticiteit van overheidsakten moeten of willen doen verlenen, de dagtekening ervan verzekeren, ze in bewaring te houden en er grossen en uitgiften van af te geven” [de Nederlandse tekst van de ventôse-wet werd vastgesteld bij de wet van 9 april 1980 (*BS*, 6 mei 1980, err. *BS*, 9 augustus 1980)]. Hiermee hernam deze wet de omschrijving van de openbare notaris van de wet van 29 september-6 oktober 1791, die in de Belgische departementen van kracht was geworden door het besluit van 3 prairial jaar IV (22 mei 1796). Uit deze bepaling blijkt dat in sommige gevallen de partijen verplicht zijn de akte voor notaris te verlijden. In andere gevallen zijn zij vrij al dan niet een beroep te doen op een notaris. Deze contracten – de meerderheid van de overeenkomsten – komen tot stand door de loutere overeenstemming van de partijen. De eerste categorie daarentegen vereist de naleving van vormvereisten, voorgeschreven door de wet. Tot deze akten behoren onder andere de schenking

onder levenden (artikel 931 Burgerlijk Wetboek); het testament bij openbare akte (artikel 971 Burgerlijk Wetboek), ... Voor een lijst van dergelijke akten, zie:

DE WULF (C.), DE DECKER (H.). *Het opstellen van notariële akten*. Deurne, 1994, dl. 1, p. 4 (cd-rom editie: Mechelen, 2003).

De wet van 16 december 1851 betreffende de voorrechten en hypotheeken verleende de notarissen een monopolie, aangezien deze wet alleen authentieke akten ter hypothecaire overschrijving toeliet. Bovendien verleende de wet van 16 april 1927 de notarissen, onder voorbehoud van de rechten der openbare overheid, de uitsluitende bevoegdheid om onroerende goederen, rechten en hypothecaire schuldvorderingen openbaar te verkopen (art. 1, 2^e lid van de ventôse-wet).

Voor de overheid is de bewaring van notariële minuten steeds van primordiaal belang geweest. Reeds in 1864 publiceerde Tarlier, op verzoek van de minister van Justitie, een alfabetische lijst van de notarissen en van de protocollen die zij bewaren vanaf het begin van het notariaat tot 1864:

TARLIER (H.). *Liste alphabétique des notaires de Belgique depuis l'origine du notariat jusqu'en juillet 1864 avec indication des dépositaires des protocoles*. Brussel, 1864.

3. De bronnen

Artikel 20 van de ventôse-wet verplicht de notaris de akten die hij verlijdt, te bewaren. Titel twee, afdeling vier van deze wet, zoals gewijzigd bij de wet van 4 mei 1999, is gewijd aan de overdracht van minuten en andere bestanddelen van het notariskantoor. De minuten en repertoria, de grossen en uitgiften evenals de eigenhandige testamenten en andere vertrouwelijke bewaargevingen van een notaris die is vervangen, moeten door hem of zijn erfgenamen zonder vergoeding worden overgedragen aan de in opvolging benoemde notaris, zulks binnen een maand na de eedaflegging van deze laatste. Ook de geassocieerde notaris die ophoudt zijn ambt uit te oefenen (of zijn erfgenamen) moet deze stukken, voor zover zij zijn opgemaakt tijdens de associatie, binnen een maand na de ambtsbeëindiging of het overlijden overdragen aan de aangewezen notaris-titularis. Om te kunnen achterhalen welke minuten van voorgangers een notaris bezit, heeft het notariaat zelf een aantal werkinstrumenten gecreëerd:

Tuchtkamer der notarissen van het arrondissement Antwerpen. Alfabetische lijst van de bewaarders der minuten en protocollen van het arrondissement Antwerpen. Antwerpen, 1963.

Tuchtkamer der notarissen van het arrondissement Mechelen. Notarissen van het arrondissement Mechelen en hun minuten sinds het ontstaan van het notariaat tot heden. Mechelen, 1957.

Het *Jaarboek van het notariaat*, dat in 1970 voor het eerst verscheen, is een belangrijk hulpmiddel om te achterhalen welke notaris de minuuthouder is van een gewezen notaris. Vanaf de vijfde uitgave (1984), uitgegeven door de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen, vermeldt dit *Jaarboek* de lijst van de in functie zijnde notarissen en hun onmiddellijke voorgangers. Dit *Jaarboek* werd in 1997 opgenomen in het *Notarieel Zakboekje. Editie '98*. Deurne, 1997. Hierin

zijn echter de namen van de voorgangers niet opgenomen. Deze gegevens kan men nu terugvinden op elektronische dragers, de *CD-NOT 98/1*, uitgegeven door de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen en de website van deze federatie: www.notaris.be of www.notaire.be. In het “Adresboek notarissen” / “Annuaire” kan men via de “gemeente (plaatsnaam)” of de “postcode” / “recherche large” alle in functie zijnde notarissen in die locatie terugvinden. Via “Naam van de notaris” / “recherche nominative” vindt men tevens de voormalige notarissen terug. Op eenvoudige wijze vindt men hier dus wie waar welke minuten nog bewaart. Deze site geeft bovendien het adres, telefoon- en faxnummer, evenals het e-mailadres en de website van elke notaris in functie.

Door de wijziging van artikel 62 van de *ventôse-wet* door de wet van 5 juli 1963 werd aan de houders van minuten, tabellen en repertoria van notariële akten die minstens honderd jaar oud zijn, de toestemming gegeven om deze in bewaring te geven aan het Rijksarchief in de provincie waarbinnen hun ambtsgebied gelegen was, mits zij daarvan kennis geven aan de Kamer van notarissen van dat gebied. Dit hield echter geen enkele verplichting in, zodat de notaris zelf besliste of hij al dan niet zijn protocollen overdroeg. Doch reeds voor de wet van 1963 hadden sommige notarissen hun protocollen gedeponneerd in het Rijksarchief, zie:

LIBOIS (A.). *Le dépôt des anciennes minutes notariales aux Archives de l'état avant la loi du 5 juillet 1963 : un siècle d'illégalité*. Brussel, 1993.

De wet van 4 mei 1999 veroorzaakte een copernicaanse wending in deze materie. Deze wet voorziet immers dat de houders van minuten, tabellen en repertoria deze in bewaring kunnen geven aan het Rijksarchief in de provincie of het administratief arrondissement waarbinnen hun ambtsgebied is gelegen zodra ze vijftig jaar oud zijn. Deze documenten dienen verplicht in bewaring gegeven indien ze meer dan vijfenzeventig jaar oud zijn, behoudens wanneer de betrokken notaris op gemotiveerde aanvraag vrijstelling bekomt van de algemeen rijksarchivaris. Al deze bescheiden worden vrij raadpleegbaar na honderd jaar, behoudens vroegere toelating gegeven door de minister van Justitie of zijn gemachtigde. De impact van deze nieuwe regeling is indrukwekkend: zo steeg het aantal strekkende meter notariaatsarchieven in de rijksarchieven van 14.198 m op 31 december 2006 tot 15.460 m op 31 december 2007.

In dit kader sloot het Algemeen Rijksarchief een protocol met de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen. Het Rijksarchief is voorstander van de archivering van volledige reeksen van minuten en repertoria van notariële akten en niet van jaarlijkse overdrachten. De toegang tot deze akten wordt geactualiseerd via de zoekrobot van de website van het Algemeen Rijksarchief: <http://arch.arch.be>. Een duidelijke stand van zaken terzake biedt:

NUYTTENS (M.), ed. *Notariaat en archief. Notariat et archives. Handelingen van de studiedag georganiseerd door het Algemeen Rijksarchief op 5 mei 2009. Actes de la Journée d'étude organisée par les Archives générales du Royaume le 5 mai 2009* (ter perse).

Zie ook de overzichten van de archieven en verzamelingen vermeld in het hoofdstuk over de gemeenten en volgende uitgegeven inventarissen:

BOUSSE (A.). *Inventaris van de notariële archieven*. Brussel, 1977.

Betreft de minuten neergelegd in het Rijksarchief te Antwerpen. Voor de minuten bewaard in het Stadsarchief (Franse periode):

- BLOCKMANS (F.). *Antwerpen – Oud Archief. Inventaris der notariële protocollen*. Antwerpen, 1948.
- Inventaris van de notariële minuten berustend op het Rijksarchief te Brugge*. Brussel, 1994.
- Supplement van de inventaris van de notariële minuten en een overzicht van de verzameling van de notariële minuten berustend op het Rijksarchief te Brugge*. Brussel, 1998.
- GYSELINCK (J.-M.), LAURENT (R.). *Le notariat dans l'arrondissement de Bruxelles. Répertoire des minutes (depuis le XVIe siècle) – Het notariaat in het arrondissement Brussel. Repertorium van de minuten (sedert de XVIe eeuw)*. Brussel, 1971.
- HOLLANDERS DE OUDERAEN (C.Y.). *Het notariaat in het arrondissement Leuven. Repertorium van de minuten. Le notariat dans l'arrondissement de Louvain. Répertoire des minutes*. Leuven, 1962.
- HENNEN (G.). *Inventaire des protocoles de notaires conservés aux Archives de l'Etat à Liège*. Tongeren, 1938.
- PIEYNS (J.). *Catalogue général des protocoles de notaires conservés dans la province de Liège*. Luik, 1972, 2 dln.
- HOUTMAN (E.). *Het notariaat in de provincie Limburg. Repertorium van de minuten*. Brussel, 1982.
- BOVESSE (T.), GROSFILS (M.). *Répertoire des archives notariales de la province de Namur. XVIe-XXe siècle. Vol. 1. Arrondissement de Namur*. Brussel, 1975.
- BOUMANS (R.). *Répertoire de notaires de l'arrondissement de Nivelles*. Brussel, 1961 (betreft de jaren IX tot XII).
- WATTIEZ (J.), MERTENS (J.). *Répertoire des archives notariales de l'arrondissement de Nivelles, XVIe-XXe siècle*. Brussel, 1975.
- FLEURQUIN (C.), VINCENT (J.-P.), NAZET (T.). *Inventaire des minutes de notaires conservées aux Archives de l'Etat de Tournai*. Brussel, 1996.

Artikel 17 van het KB van 16 december 1950, houdende het tarief van notarissen (BS, 25-26-27 december 1951, biedt een – niet limitatief – overzicht van niet minder dan 82 verschillende akten waarvoor de wetgever een tarief voorziet. Deze diversiteit van de notariële akten kwam reeds tot uiting in het decreet van 5-19 december 1790 betreffende de registratierechten van de notariële akten, in de Belgische departementen van kracht geworden bij besluit van 9 nivôse jaar IV (30 december 1795). Al deze akten, die de meest diverse facetten van het leven omvatten, vormen een kostbare bron zowel voor sociale, economische, politieke, militaire, culturele, intellectuele (mentaliteits-), rechtsgeschiedenis en uiteraard familiegeschiedenis.

De notarissen hebben de wettelijke plicht tot bewaring van hun akten.

De massale hoeveelheid van het bronnenmateriaal vormt echter ook een probleem voor de onderzoeker. Een hulpmiddel hierbij is het repertorium, dat de notarissen overeenkomstig titel III, artikel 16 van de wet van 29 september-6 oktober 1791, moeten aanleggen en bijhouden. Een dubbel van dit repertorium moet tijdens de eerste twee maanden van het jaar neergelegd worden ter griffie van de rechtbank waar de notaris gevestigd is. Deze vereisten

zijn overgenomen door de ventôse-wet. Artikel 49 van de wet van 22 frimaire jaar VII (12 december 1798) bepaalt dat daarenboven in elk artikel van het repertorium moet worden vermeld: het volgnummer, de datum en de aard van de akten; de naam, voornaam en woonplaats van de partijen; een bondige aanduiding der onroerende goederen en de vermelding van de registratie. Deze verplichting is behouden in de wet van 12 december 1963 (artikel 18) en de wet van 5 juli 1963 (artikel 48).

Bij de analyse van de notariële akten kunnen formulierboeken bijzonder nuttig zijn:

MATON (A.). *Dictionnaire de la pratique notariale belge*. Brussel, 1882-1885, 5 dln.
SCHICKS (A.), VANISTERBEEK (A.). *Traité-formulaire de la pratique notariale*. Brussel, 1924-1933, 7 dln.

Dienstig is ook:

GEHLEN (A.F.). *Notariële akten uit de 17e en 18e eeuw. Handleiding voor gebruikers*. Zutphen, 1986.

Sommige oude arrondissementele Kamers van notarissen hebben hun archief in bewaring gegeven aan het Rijksarchief. De overdracht van het archief van de Kamers van de quasi volledige provincie West-Vlaanderen kan hierbij als voorbeeld worden vermeld:

NUYTTENS (M.), ed. *Archief van de Kamers der Notarissen van West-Vlaanderen*. Brussel, 2009.